Katern 3 Werk en inkomen

Begrippen
actieven = mensen die betaald werk verrichten
AOW = sociale uitkering op het niveau van het minimumloon
arbeidsjaar = een volledige baan, een jaar lang
arbeidsvolume = het aantal gewerkte uren in een jaar tijd
asymmetrische informatie = de kennis van koper en verkoper is ongelijk verdeeld
breedte-investeringen = investeringen die de verhouding arbeid en kapitaal ongemoeid laten
collectieve arbeidsovereenkomst = hierin zijn afspraken voor een bedrijfstak vastgelegd
conjuncturele werkloosheid = werkloosheid als gevolg van vraagverandering
diepte-investeringen = investeringen die arbeidsbesparend zijn
i/a-ratio = verhouding tussen inactieven en actieven
inactieven = mensen met een uitkering
kapitaaldekkingsstelsel = inactieven ontvangen een uitkering uit vermogen dat ze zelf bij elkaar hebben gespaard
loonruimte = de mogelijke loonsverhoging
menselijk kapitaal = de kennis en vaardigheden die arbeidskrachten krijgen door opleiding en ervaring
moral hazard = misbruik van verzekeringen door gebruikers
multiplier = de factor waarmee het BBP stijgt als gevolg van een bestedingimpuls
omslagstelsel = de actieven nu betalen voor de inactieven van nu
p/a-ratio = verhouding in werkgelegenheid tussen personen en arbeidsjaren
prijscompensatie = loonstijging als gevolg van een prijsstijging
sociale fonds = het reservepotje voor uitkeringen
sociale zekerheid = verzekeringen en voorzieningen
structurele werkloosheid = werkloosheid als gevolg van aanbodverandering
vergrijzing = een demografische ontwikkeling waarin het aandeel van ouderen in de totale bevolkingsopbouw toeneemt
verzekering = gegarandeerde sociale zekerheid
voorziening = sociale zekerheid in de uiterste situatie
waardevast = gekoppeld aan de prijsontwikkeling
welvaartsvast = gekoppeld aan de loonontwikkeling
werkende beroepsbevolking = de mensen tussen 15 en 65 jaar die minstens 12 uur per week betaald werk verrichten
wig = het verschil tussen de loonkosten voor de werkgever en het nettoloon van de werknemer

Berekeningen
grijze druk = 65-plussers / 20- tot 64-jarigen
wig = sociale premies werkgever + sociale premies werknemer + belasting
nettoloon = loonkosten – sociale premies werkgever – sociale premies werknemer – belasting
aanbod arbeidsmarkt = werkenden + zelfstandigen + werklozen
vraag arbeidsmarkt = werkenden + zelfstandigen + aantal vacatures
loonruimte = inflatiepercentage + procentuele stijging apt
loonquote = loon / BBP x 100%
arbeidsinkomensquote = loon werknemers + toegerekend loon zelfstandigen / netto toegevoegde waarde bedrijven
secundair inkomen = primair inkomen – inkomstenbelasting – sociale premies + sociale uitkeringen + subsidies/toeslagen
tertiair inkomen = secundair inkomen – prijsverhogende belastingen + prijs verlagende subsidies
eindwaarde = startbedrag x $(1+r)^t$
contante waarde = eindwaarde / $(1+r)^t$
bruto toegevoegde waarde = omzet – grondstoffen – diensten van derden – hulp
bruto toegevoegde waarde = omzet - inkoop

H1 De betaalbaarheid van de vergrijzing

Actieven zijn mensen die betaald werk verrichten. Dit is een homogene groep: mannen, vrouwen, parttimers, fulltimers, autochtonen, allochtonen etc. *Inactieven* zijn mensen met een uitkering: werklozen, arbeidsongeschikten en 65-plussers.

De *grijze druk* is het aantal 65-plussers gedeeld door het aantal 20- tot en met 64-jarigen. Alle 65-plussers krijgen in Nederland een *AOW*, een sociale uitkering op het niveau van het minimumloon. Een pensioen is een aanvulling op de AOW. Voor pensioen wordt gespaard door middel van premies.

Vergrijzing is een demografische ontwikkeling waarin het aandeel van ouderen in de totale bevolkingsopbouw toeneemt. De vergrijzing is veroorzaakt door de babyboomers, geboren tussen 1945 en 1955. Deze generatie komt uit grote gezinnen, maar doet zelf aan geboortebeperking.

Nederland is steeds minder een kostwinnerseconomie. Steeds meer vrouwen dragen bij aan de arbeidsparticipatie. Als meer mensen werken, neemt het draagvlak voor de vergrijzing toe. Ook Poolse en Roemeense werknemers die hiernaartoe komen, betalen mee aan de AOW.

De AOW is een volksverzekering: elke 65-plusser in Nederland krijgt het. Grondlegger was minister Drees > Noodwet Drees uit 1947. Toen waren veel mensen berooid uit de Tweede Wereldoorlog gekomen. In 1957 werd de Noodwet Drees omgedoopt tot Algemene Ouderdomswet. De AOW is een basisvoorziening.

De AOW-uitkering is een *welvaartsvaste* uitkering. Dit houdt in dat de hoogte van de uitkering mee verandert met de loonontwikkeling in Nederland. Er is wel eens voorgesteld de AOW-uitkering *waardevast* te maken, afhankelijk van de prijsontwikkeling, maar daar kwam veel kritiek op.
Het totale bedrag dat nodig is voor de uitkeringen in een jaar is even groot als het opgehaalde bedrag aan sociale premies dat jaar. De actieven nu betalen voor de inactieven van nu. Dit noemen we het *omslagstelsel*. Een verkeerde inschatting van de AOW-uitgaven moet voorkomen worden, want dan weten werknemers en werkgevers niet wat ze te besteden hebben. Om dit te voorkomen is het *sociale fonds* in het leven geroepen: een reservepotje. Een leeglopend sociaal fonds levert hoge sociale premies op.

Een alternatief is het *kapitaaldekkingsstelsel*. Dit wordt gebruikt door pensioenfondsen. De werknemer maakt geld over aan het pensioenfonds, dit wordt belegd in aandelen en andere waardepapieren en als de werknemer de leeftijd van 65 heeft bereikt, krijgt deze het gespaarde bedrag terug. Gevaar hierbij is dat het pensioenfonds te veel risico neemt en geld verliest bij het beleggen. De Nederlandse Bank houdt pensioenfondsen goed in de gaten.

Het omslagstelsel is een voorbeeld van herverdelen van inkomens. Sleutelbegrip hierbij is solidariteit. Bij pensioenen is sprake van ruilen over tijd. Ruilen over tijd is ook van toepassing op investeringen: die worden betaald met geleend geld, dat door anderen gespaard is.

Als sociale premies omhoog gaan: werknemers eisen hoger loon > werkgevers zien de loonkosten stijgen > de loonkosten overstijgen de apt > de loonkosten per product gaan omhoog > de concurrentiepositie verzwakt > de export loopt terug > de groei van het BBP neemt af.

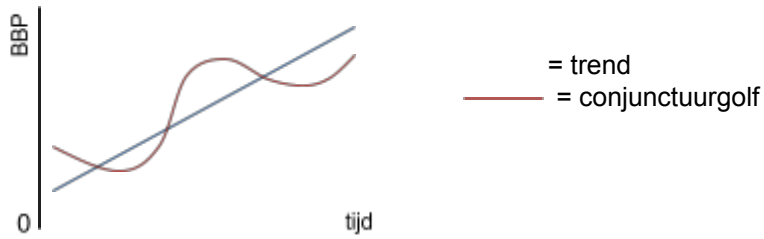
De *wig* is het verschil tussen de loonkosten voor de werkgever en het nettoloon van de werknemer. De wig bestaat uit belastingen en sociale premies. Een veel gemaakt fout: de wig is NIET het verschil tussen het brutoloon en nettoloon. Er zijn namelijk sociale premies voor werknemers én werkgevers. De werkgever betaalt sociale premies over het brutoloon en de werknemer levert loon in.

Een grote wig is nadelig voor de economie, dat betekent namelijk dat arbeid duur is. Werkgevers wentelen de kostenstijging op de prijs van hun producten af. Dit is negatief. Een te grote wig kan ervoor zorgen dat bedrijven besluiten naar het buitenland te vertrekken. Dit is slecht voor de werkgelegenheid en voor de omvang van de wig (+werklozen = +sociale premie). Een andere optie is dat burgers voor zwart werk gaan kiezen als de wig te hoog is. Hierdoor loopt de overheid inkomsten mis en wordt de wig juist weer hoger > vicieuze cirkel.
Een uitdijende wig leidt dus tot afwentelen, ontwijken en ontduiken.

De economische groei is gelijk aan de toename van het BBP. Of het goed of slecht gaat met de economie is afhankelijk van de conjunctuurgolven. Conjunctuur staat voor de vraagkant van de economie, de bestedingen van

gezinnen, bedrijven, overheid en buitenland. Structuur staat voor de aanbodkant van de economie, de productiefactoren.

Voorbeeld: conjunctuurgolf

Bij een laagconjunctuur is de vraag naar goederen en diensten klein en moeten bedrijven werknemers ontslaan. Bij een hoogconjunctuur is de economie overspannen. Bedrijven kunnen niet aan de vraag voldoen en gaan de prijzen verhogen. Sparen voor de AOW remt de overspannen economie wat af. Bij recessie mogen de overheidsuitgaven wat oplopen, want dan krijgt het BBP een impuls.

Volgens Keynes moet de overheid de conjunctuur niet afwachten, want ‘in the long run we’re all dead’. De overheid moet juist inspelen op de conjunctuur. Want als iedereen zijn eigen belangen nastreeft, loopt het niet goed af.

Wat een land produceert, de feitelijke productie, hoef niet per se gelijk te zijn aan de productiecapaciteit. Hieruit zijn drie conjuncturele situaties te leiden: onderbesteding, overbesteding en bestedingsevenwicht.

Stagflatie = stagneren + inflatie. De economie staat stil maar toch is er inflatie. De oorzaak hiervoor moet je zoeken in de structuur.

Spaargelden financieren investeringen. Deze investeringen hebben op de korte termijn invloed op het bestedingseffect (er wordt geld uitgegeven) en op lange termijn invloed op de productiecapaciteit.

De hoogte van de pensioenuitkering was lang gekoppeld aan het laatstverdiende loon, maar een werknemer zit aan het eind van zijn carrière aan zijn salaristop. Daarom wordt de pensioenuitkering gekoppeld aan het gemiddeld verdiende loon gedurende zijn loopbaan: middelloonpensioen.

H2 Loon naar werken

Een werkgever is op de arbeidsmarkt een vrager naar personeel. Werkzoekenden en werkenden zijn aanbieders. Op de arbeidsmarkt worden afspraken gemaakt in de vorm van een collectieve arbeidsovereenkomst en het wettelijk minimumloon.

De *werkende beroepsbevolking* bestaat uit de mensen tussen 15 en 65 jaar die minstens 12 uur per week betaald werk verrichten. Het aanbod op de arbeidsmarkt bestaat uit de werkende en de werkloze beroepsbevolking. De vraag op de arbeidsmarkt bestaat uit het aantal vervulde arbeidsplaatsen en het aantal vacatures.
Er is sprake van een aanzuigingseffect als de conjunctuur omhoog beweegt, de vraag naar arbeid toeneemt (verruiming) en de lonen stijgen. Mensen die geen betaalde baan hadden, overwegen nu eerder betaald werk te doen. Als de conjunctuur tegenzit is er sprake van verkrapping en dalende lonen waardoor er een ontmoedigingseffect ontstaat. Er is sprake van een krappe arbeidsmarkt als er veel vraag naar arbeid is en weinig aanbod. Er is sprake van een ruime arbeidsmarkt als er veel aanbod naar arbeid is en weinig vraag.

Arbeid is een heterogeen goed, werknemers verschillen in kwaliteit. De arbeidsmarkt bestaat dus uit talloze deelmarkten. De arbeidsmarkt wordt grofweg verdeeld in laaggeschoold werk, middenfuncties en hooggeschoold werk.

De bijstandsuitkering wordt ook wel het sociaal minimum genoemd.

In de *collectieve arbeidsovereenkomst* worden afspraken vastgelegd over:
- de primaire arbeidsvoorwaarden: lonen werktijden
- de secundaire arbeidsvoorwaarden: overige afspraken (verlof, scholing etc.)

Vakbonden vertegenwoordigen de werknemers.

De *loonruimte* geeft de mogelijke loonsverhoging weer. Randvoorwaarde daarbij is dat het aandeel van de winst in de toegevoegde waarde van het bedrijf niet krimpt. De loonruimte is ongeveer gelijk aan het inflatiepercentage + de procentuele stijging van de arbeidsproductiviteit. Een algemene loonstijging, alleen bedoeld om de gestegen prijzen bij te houden, heet *prijscompensatie*. Loonstijgingen als gevolg van promotie, noemen we incidentiele loonstijgingen.

Er is sprake van een cao-cyclus, want een cao moet elk jaar opnieuw worden afgesloten. De cao wordt gecontroleerd door de minister van Sociale Zaken. De minister kan de cao algemeen verbindend verklaren en daarmee de cao opleggen aan alle bedrijven binnen die bedrijfstak. Ook aan bedrijven die niet hebben deelgenomen aan de onderhandelingen. Op landelijk niveau praten de centrales van werkgevers, de vakcentrales en de overheid met elkaar in de Sociaal-Economische Raad (SER).

De *sociale zekerheid* bestaat uit verzekeringen en voorzieningen. Verzekeringen (bij ontslag of ziekte) zijn betaald met sociale premies, voorzieningen (bijstand) met belastingen. Een burger krijgt pas in het uiterste geval een uitkering (voorziening). De sociale verzekeringen zijn weer opgesplitst in

- werknemersverzekeringen: voor mensen in loondienst, premie betaald door werkgever, met de W van wet.
- volksverzekeringen: voor iedereen, premie verplicht voor alle Nederlanders, met de A van algemeen.

Vanaf midden jaren tachtig zijn er maatregelen ingesteld, omdat het aantal uitkeringen te remmen:

- uitkeringen voor langdurig arbeidsongeschikten verlaagd
- strengere keuringen
- herkeuring arbeidsongeschikten
- één instelling voor alle bedrijfstakken
- boetes voor werkgevers die te veel werknemers een WAO geven

De ziektewet, de WULBZ, is geprivatiseerd: werkgevers kunnen kiezen of zij die uitkering uit eigen zak betalen of het risico herverzekeren bij een verzekeringsbedrijf. Zo krijgen werkgevers een prikkel om het ziekteverzuim onder hun werknemers te bestrijden.

De Wet Werk en Bijstand (WWB) is het vangnet van de sociale zekerheid in Nederland. Wanneer iemand geen inkomen heeft, kan hij beroep doen op de bijstandswet. Dit is bedoeld als noodhulp. De bijstandswet is een sociale voorziening. Voor een bijstandsuitkering moet je naar het Centrum voor Werk en Inkomen. Als voorwaarde moet de aanvrager op zoek naar werk gaan.

De categoriale inkomensverdeling is de verdeling van het BBP over loon, winst, rente en huur. Deze groeit scheef als het beroep op de sociale zekerheid stijgt. De kosten komen in rekening voor de factor arbeid en de winsten van bedrijven staan daardoor onder druk.

Het loon als percentage van het bruto binnenlands product heet de *loonquote* en geeft een beeld van de categoriale inkomensverdeling. De loonquote van de overheid is 100%, want de ambtenarensalarissen staan gelijk aan de toegevoegde waarde van de overheid. Een loonquote alleen voor bedrijven zou daarom meer zeggen over de winstpositie van bedrijven. Maar dan mis je nog het loon van de zelfstandige ondernemers. Dit loon is valt namelijk onder de productiefactor ‘winst’. Het toegerekend zelfstandig loon geeft aan welk deel van de winst van zelfstandigen gezien wordt als beloning voor hun arbeid (loon). Het totale arbeidsinkomen bij bedrijven in Nederland is gelijk aan de beloning van werknemers + het toegerekend loon zelfstandigen. Als je dit deelt door de netto toegevoegde waarde van bedrijven, houd je de *arbeidsinkomensquote* over.

H3 Arbeidsparticipatie

In achterstandswijken is vaak sprake van werkloosheid als selffulfilling prophecy.

Werkgelegenheid wordt gemeten aan de hand van het aantal voltijdbanen, ook wel arbeidsjaren genoemd. Een *arbeidsjaar* is een volledige baan, een jaar lang. Een arbeidsjaar kan door meerdere mensen worden bezet via deeltijdbanen. De *p/a-ratio* is de verhouding in werkgelegenheid tussen personen en arbeidsjaren. Dit getal stijgt steeds verder boven 1: het aantal werkenden neemt toe ten opzichte van het aantal arbeidsjaren.

Het *arbeidsvolume* in uren geeft het aantal gewerkte uren in een jaar tijd weer. De totale hoeveelheid gewerkte uren per jaar geeft het beste beeld van de eigenlijke werkgelegenheid.

In Nederland zijn de officiële en feitelijke werkloosheid zelfden aan elkaar gelijk. Er is namelijk sprake van verborgen werklozen, die niet geregistreerd staan als werkloos. Er bestaat ook verborgen werkgelegenheid. Dit is bijvoorbeeld zwart werk en vrijwilligerswerk: oppassen etc.

De werkgelegenheidsgraad wordt ook wel de netto participatiegraad genoemd en staat voor het percentage van de beroepsgeschikte bevolking dat ook daadwerkelijk werkt.

Diepte-investeringen zijn arbeidsbesparend: er worden meer machines aangeschaft. Als gevolg stijgt de arbeidsproductiviteit. *Breedte-investeringen* laten de verhouding arbeid en kapitaal ongemoeid. Door diepte-investeringen ontstaan er problemen in de zorg. De zorg is namelijk arbeidsintensief en niet kapitaalintensief, waardoor de zorg moeilijk kan concurreren met bijvoorbeeld de landbouw. Hierdoor blijven de lonen in de zorg achter.

Conjuncturele werkloosheid is een gevolg van een tijdelijke terugval van de effectieve vraag. *Structurele werkloosheid* is het gevolg van langetermijnproblemen aan de aanbodkant. De conjuncturele werkloosheid loopt op als de bestedingen terugvallen, door bijvoorbeeld een dalend consumentenvertrouwen. Alleen de overheid kan dit oplossen door bestedingen de stimuleren door middel van belastingverlaging. Dit noemen we een anticyclisch begrotingsbeleid.

Als de overheid investeert voor 5 miljard en het BBP vervolgens toeneemt met 10 miljard, is de *multiplier* 2. Dit is logisch: als de overheid de vraag naar goederen en diensten verhoogt met 5 miljard, stijgt de productie en dus het inkomen. Van die inkomensstijging wordt een groot deel geconsumeerd, daardoor stijgen de vraag, de productie en dus het inkomen weer. De multiplier is dus de factor waarmee het BBP stijgt als gevolg van een bestedingsimpuls.

Er zijn twee fundamentele punten van kritiek op het *anticyclische begrotingsbeleid*:
- democratisch gekozen politici vormen een risicofactor: geleend geld uitgeven maakt populair, maar bestedingen afremmen is lastig.
- politici zijn vaak slecht in timen: als de conjunctuur aan het inzakken is, wordt eerst gepraat en als de laagconjunctuur is vastgesteld en de maatregelen zijn afgekondigd, is de conjunctuur alweer aan het stijgen. > manisch-depressieve economie
Anticyclisch beleid pakt dan procyclisch uit

Kwantitatieve structurele werkloosheid wordt veroorzaakt door een langdurig tekort aan banen. *Frictiewerkloosheid* is werkloosheid die hoort bij het zoeken naar een baan. *Seizoenswerkloosheid* wordt veroorzaakt door schommelingen in de productie onder invloed van de seizoenen. *Kwalitatieve structuurwerkloosheid* treedt op als er over een langere tijd tegelijkertijd werklozen en vacatures naast elkaar bestaan.

H4 De levensloop

Met de levensloopregeling kan een werknemer een jaartje vrij nemen, eerder stoppen met werken of bij het beginnen van een eigen bedrijf gebruik maken van het spaargeld. Bij de levensloopregeling zetten werknemers fiscaal voordelig geld opzij voor later.

De kunst is om het spitsuur van het leven te ondersteunen vanuit twee nieuwe levensseizoenen: die tussen het verlaten van het ouderlijk huis en het stichten van het gezin (speelkwartier) en die tussen het moment waarop kinderen het ouderlijk huis verlaten en het moment waarop de gezondheid het laat afweten. Zo'n loopbaan sluit beter aan bij de biologische klok van vrouwen. Deze conclusie werd getrokken door Bovenberg.

Menselijk kapitaal is de term voor kennis en vaardigheden die arbeidskrachten krijgen door opleiding en ervaring.

Als land A het best is in het produceren van product x en land B het best is in het produceren van product y, is er sprake van een absoluut kostenvoordeel. Er is een comparatief kostenvoordeel als land A zowel product x en product y goedkoper produceert en besluit het product te produceren waar het land het best in is. Land B produceert dan het product waarbij de relatieve kostenachterstand het kleinst is.

Moral hazard of moreel gevaar staat voor misbruik van verzekeringen door gebruikers. Denk bijvoorbeeld aan toeristen die verlies van fotoapparatuur declareren bij hun reisverzekering, terwijl ze niets zijn kwijtgeraakt. Er is dan sprake van *asymmetrische informatie*: de kennis die nodig is voor een eerlijke transactie tussen koper en verkoper is ongelijk verdeeld > de toerist weet meer dan de verzekeraar.

Asymmetrische informatie leidt tot *averechtse selectie*, waardoor de slechte gevallen onvertegenwoordigd zijn: een koper die uit was op een goede auto, gaat met een slechte auto naar huis. Verzekeringsmaatschappijen hebben hiervoor de bonus-malusregeling ontwikkeld. Mensen die weinig claimen betalen weinig premie en mensen die veel claimen een hoge premie. Met de *no-claimregeling* kan een automobilist bij schade zelf kiezen deze schade te declareren of zelf de kosten te betalen, zodat hij zijn no claim niet kwijtraakt.

Vermogen is de waarde van alle eigendommen waar iemand over beschikt, verminderd met de waarde van de schulden of verplichtingen.

Een aandeel is een eigendomsbewijs: je bent mede-eigenaar van een bedrijf. Een obligatie is een schuldbewijs: je hebt geld geleend. De kapitaalmarkt staat voor de vraag naar en het aanbod van langlopend krediet.